

РОЛЬ ЖІНКИ В МОВНОМУ ВИХОВАННІ

Інтелект нації закодований у системі національної мови. Мова є універсальним засобом не тільки спілкування, а й всього буття народу з усіма його ціннісно-змістовими і герменевтично значними ознаками, що формують структуру суб'єктно-суб'єктної взаємодії. Мова містить у собі досвід попередніх поколінь, комплекс соціально та історично напрацьованих категорій світопізнання і світорозуміння, таксономування та оцінювання явищ дійсності, систему морально-етичних понять і суспільних орієнтирів. Мова – скарбниця знань, доступ до якої вільний для кожного. І кожний може скористуватися інтелектуальною власністю нації для задоволення своїх потреб у будь-якій ситуації мовного спілкування, коли він виступає в різних соціальних ролях: учень, студент, фахівець, вчений, пасажир, інженер тощо.

Особистість молодої людини формується переважно на мові, на її лексико-понятійному арсеналі та її засобами і розкривається як освічена виразна індивідуальність. Великий український вчений Олександр Опанасович Потєбня писав: “мовна індивідуальність виділяє людину як особистість і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства”¹.

Мова є одночасно явищем індивідуальним і соціальним, обслуговує кожну окрему людину і все суспільство. Вона спрямована як у внутрішній світ людини, її психіку, так і в зовнішній світ природи і людських взаємин. На ґрунті мови й конкретно-чуттєвого досвіду людина зростає як особистість. Той, хто прагне досягти успіху в житті, “створити себе”, неодмінно має використати для цього можливості мови.

Мова поліфункціональна. Особливо важливими для суспільства, держави і громадян є такі її функції:

– Інтеграційна, ідентифікаційна: мова об'єднує людей, дає відчуття спільності й ідентичності, перетворює населення в суспільство;

– Організаційна: мова є засобом мобілізації зусиль, адекватного передавання волі громадян; організовує досвід;

– Інформаційна: мова є інформаційним каналом, забезпечує внутрішні і зовнішні зв'язки; акумулює попередні знання і допомагає прогнозувати наступні; посиляє інтелектуальні й моральні імпульси кожному;

– Мова є ознакою і складовою частиною державності нації, передумовою її виникнення і умовою успішного розвитку;

– Мова маркує територію і поряд з іншими ознаками й атрибутами державності представляє країну в світі.

Спільна для всього суспільства єдина державна мова дає змогу сконцентрувати інтелектуальний потенціал нації і зробити його могутньою рушійною силою суспільного прогресу.

Мовою єднання й консолідації суспільства на українській землі, в Українській державі є і повинна завжди бути сучасна українська літературна мова, бо це жива мова корінного народу, органічна цій землі і природі, має довгу історію і славні традиції та великі надбання словесного українського мистецтва.

Основою мовної політики Української держави є українська національна ідея, концепція соборності стосовно всіх громадян незалежно від етнічного походження і віросповідання, державність української мови і повага до мов національних меншин. Міцну й заможну Українську державу побудує нове покоління українців, що матиме високу духовність, тверезий розум, міцну волю і національну державницьку свідомість. Жити в сильній правовій, багатій Україні – це має стати соціальним імперативом української молоді.

Між рівнем освіченості, загальної культури і рівнем мовної культури людини існує чітка співмірність і залежність. Цілеспрямованість на інтелектуальне зростання, творчий пошук, духовні устремління вимагають від кожної молодої людини інтенсивного вивчення мови, оволодіння лексиконом, виразальними засобами, бо мова є й засобом інтелектуально-культурних досягнень і способом їх презентації в суспільстві. За словами Л.Фейєрбаха: “що б людина не називала і не виражала, завжди вона розкриває свою особисту сутність; тому мова є критерієм того, на якому рівні знаходиться людська культура”².

Кожна молода людина, плануючи своє суспільне життя, дбаючи про фахове зростання, досягнення певної кар'єри, повинна розробити для себе програму власного мовного розвитку.

Сучасні цивілізаційні процеси, перспективи і умови українського державотворення вимагають реформування освітньої системи на засадах демократизації й гуманізації. У зв'язку з цим зростає роль мовної освіти і мовного виховання.

Українська мова, як і кожна інша, потужністю своєї системи є складовою світовою мовного простору, частиною смислового багатства всього людства. Це оригінальний – національний погляд на світ, один з тих, що і творить, і прикрашає культурну цивілізацію, вміщує і осмислює культурно-історичний досвід народу.

Оволодіння повноцінною (а не тільки діловою чи побутовою) українською літературною мовою має стати етичним імперативом кожного громадянина Української держави, бо це шлях до загальнодержавної інтеграції і консолідації громадян.

Перед нами були покоління, які до нас витворили українську мову, і вже є покоління тих, які її втрапили... але між ними – тими, хто витворив і хто втратив, – були покоління байдужих і пасивних до мови людей – таких, які не говорять мовою, але в разі потреби напишуть чи скажуть фразу. Пасивне володіння мовою – це не говоріння нею, це тільки слухання. Ця ситуація дуже небезпечна, адже якщо після творців приходять люди байдужі, то значить що з часом мову буде втрачено. За такими людьми буде покоління, що вже не говоритиме українською мовою зовсім. Сьогодні в нашому суспільстві розширилися функції мови, підвищився її модус присутності – ми вже чуємо її на вулиці, у транспорті, магазині – це позитивна хвиля. А друга, небезпечна – це пасивне володіння мовою. Багато людей вирішили, що їм досить розуміти мову і в разі потреби кинути українською кілька фраз. Та коли потрібно викласти якусь думку, то така людина просить вибачення і переходить на якусь іншу мову. Цьому сприяє тенденція, що, мовляв, зараз для нормального існування досить вивчати мову тільки ділову. Це, з одного боку, погано відіб'ється на самій мові, бо це її спрощує і створює враження такого собі канцеляриту, який швидко набридне, знеціниться і сам собою зів'яне. До того ж це виключно “службове” використання мови не розвиває мовну особистість. Це сковує людину і навіть примітивізує.

Свідомість реалізується через багатомільйонну мовну творчість. Животворним джерелом українства є жива звукова мова, бо її творять мільйони і цим забезпечують їй демократизм та життєздатність. Через мовну творчість кожний відчуває свою присутність у цій культурі, своє гармонійне входження в неї. Мова містить історично і суспільно відпрацьований досвід цивілізації своїх носіїв, категорії самопізнання і світорозуміння, морально-етичні поняття, духовну екзистенцію. Мова забезпечує цілісність раціонального й емоційного пізнання. Те, що мова є кодом спілкування, не робить її застиглою схемою, а, навпаки – життєдайним джерелом, що саме постійно оновлюється, очищається, поповнюється і живить соціум, усі його ланки. Мова – засіб нашого морального зростання, засіб нашої соціалізації, зрештою, засіб самовизначення і самореалізації, засіб здобуття певної кар'єри... Проте треба усвідомлювати, що кожна людина має не тільки мовні права, а й мовні обов'язки – володіти державною мовою, пропагувати і захищати її.

Українська мова кінця ХХ століття – це сучасна високорозвинена літературна мова, яка успадкувавши найцінніші надбання лінгвістичного генія народу, має досконалий фонетичний лад, приємну ритмо-мелодіку, гнучку граматичну систему, потужний різноаспектний словник, багату стилістику. Вона здатна забезпечити мовні потреби громадян у будь-якій сфері суспільного і приватного життя. Мова в суспільстві всюдишує, і всі ми є мовцями. Кожен з нас, хто вихований на добірному народному мовленні, кращих зразках народної творчості, мові талановитих українських художніх творів, хто уважний до слова, має можливість нині стати творцем нових мовних цінностей і повновартісно реалізувати себе завдяки українській мові у будь-якій сфері суспільного життя.

Освічена людина може осягнути кілька мов, і це дуже добре. Але важливо, щоб інші мови, чужоземні, не заступили мову своєї держави. Висока культура суспільства не може бути без мовної культури окремої особистості. А мовну культуру становлять і знання літературної мови та володіння нею, вміле використання скарбів народного слова, і досконале оперування фаховою термінологією, і толерантне спілкування та естетичне чуття мови. Мовна культура повинна ввійти у світоглядні орієнтації сучасної молоді людини. Основна роль у цьому процесі належить жінкам, бо вони – матері перші виховательки і вчительки, перші порадиці

Коли в Сербії “геніальний самоук” Вук Караджич, як писав Л.А.Булаховський, замість церковнослов'янської мови, змішаної з сербською, що нею говорила тільки незначна кількість інтелігенції, витворив літературну мову з сербської народної, підняв народну мову на сходинок літературної, духовно вбога місцева “аристократія” зненавиділа його і мову. Вона всіляко висміювала нову сербську літературну мову як “мову баби Сміяни”, та історія в котре довела, що справжнім творцем мови є народ і в культурі живущим є те, що має в собі народний корінь.

Роль жінки у збереженні народної мови в українській культурі прямо виражена була у поглядах Івана Семеновича Нечуя-Левицького, який вважав, що справжніми професорами української мови є сільські жінки і то поважного віку, бо вони є хранительками народних звичаїв, обрядів української мови. Це може здатися дивним тільки з погляду на сучасну ситуацію, а коли зважити на те, що все ХІХ століття для української мови було суцільним нищенням, делінгвізацією народу, відбиранням у нього рідної мови, рідного ймення і взагалі його національного українського “я”, то стає ясно, яких зусиль, якого духу коштувало українській жінці, матері виховувати своїх дітей українцями.

Політологічні дослідження засвідчують появу нової тенденції розвитку етнічної структури населення України на початку 90-х рр., тобто спричиненої уже статусом незалежної Української держави. Вперше за кілька десятиріч з'явилися позитивні для українців тенденції в шлюбах. Серед тих, хто зареєстрував свій шлюб протягом 1993 – 1996 рр. Зросла питома вага українців на 4,71 відсотка за рахунок саме української молоді. Зменшилася кількість мішаних шлюбів. Неухильно зростала питома вага одноетнічних українських шлюбів: 1991 р. – 57,20 %; 1992 р. – 57, 35%; 1993 р. – 58, 85%; 1994 р. – 60, 89%; 1995 р. – 63, 15%³. Почала зростати частка осіб, які називають себе українцями, але це не означає, що збільшилося українців за переконаннями, за належністю до української культури, патріотично зорієнтованих. Скоріше – навпаки. Реальний стан мовної практики у великих містах України такий, що дитині з українськомовної сім'ї немає з ким спілкуватися українською мовою поза родиною і вона або переходить на російську мову, або суржикуює. Українське мовлення тих дітей, що вчаться у школах українською мовою, не підтримується батьками у їхніх російськомовних родинах і також не набирає повноцінного розвитку. Дитина сходить на суржик, або після школи повертається до російської мови. І в першому, і в другому випадку виняткова роль належить батькам, і особливо матері, яка повинна відчувати мовний дискомфорт дитини і допомагати його долати. Добре, якщо мати розуміє мовні проблеми дитини і допомагає їх розв'язати. Ще краще, коли мати вступає у мовтворчість з дитиною, разом з дитиною захоплюється художнім і досконалим мовленням, щоденно разом осягають якісь секрети мовної майстерності. Для цього не потрібно багато часу і великих коштів. Досить звернути увагу дитини на те, як гарно сказано чи написано, яке приємне звучання, який вдалий вислів, яке влучне, точне слово, що воно означає. Багатий матеріал для такої роботи дає український фольклор (колискові, казки, народні пісні, приказки і прислів'я, легенди, звичаї і обряди, сімейні традиції та інш.).

Мовне виховання – це щоденна, ненав'язлива, зовні малопомітна робота розуму, душі і акустико-артикуляційного комплексу дитини над словом, над мовою, бо саме її засобами формується і розбудовується людське “я” в дитині. Психологи зазначають⁴, що образ (концепція) цього “я” полягає в усвідомленні людиною свого минулого, сучасного і бажаного майбутнього. Для формування “я” дитині потрібен етно-національний психологічний простір у родині, у школі, на вулиці, в суспільстві і чим він ширший і ґрунтовніший, тим більші можливості має дитина для вибору ідеалів і цілей в процесі соціалізації, тим вищою і об'єктивнішою буде її самооцінка, тим певніше вона себе почуватиме в житті. Психологічні дослідження показали, що діти, позбавлені жіночої уваги, материнської ласки і тепла, виховуючись в інтернатах і сиротинцях та ще на чужій національній культурі, частіше душевно страждають, “відмовляються від свого походження, звичаїв батьків, відзначаються агресивністю і конфліктністю”⁵, їхній психологічний простір уражений, звужений і неприродний, дитина ніби заблудилася в житті, бо вона позбавлена етнічної культури сім'ї⁶.

Мати – мовний центр родини. Загалом жінка в будь-якій комунікативній ситуації знаходиться в центрі. Українська жінка має свідомо використовувати свій вплив на родину, передаючи їй національний дух поколінь, виражений у мові. Батьки, а особливо матері як найчутливіші до дітей душі, повинні завжди пам'ятати, що вони є щоденним живим, завжди близьким і доступним прикладом для дітей і взірцем для наслідування.

Як показують дослідження⁷, у міжетнічних шлюбах мовний пріоритет належить, тій мові, якою говорить жінка, мати. Як правило, в родинах, де чоловік – росіянин, а дружина – українка, говорять українською мовою. А в тих сім'ях, де чоловік – українець, дружина – росіянка, переважає російська мова.

Видатний український педагог Григорій Ващенко писав, що виховні ідеали молоді досягаються через морально-релігійне, національно-патріотичне, інтелектуальне і фізичне виховання, що в єдності мають складати гармонійне виховання української молоді і воно повинне здійснюватись рідною мовою. Участь у виховному процесі батьків є органічно необхідною не тільки для дітей, вона така ж необхідна для самих батьків, для родини і суспільства в цілому.

Визначний педагог Василь Суомлінський висунув, обґрунтував у своїх публікаціях і втілював у власну педагогічну практику ідею єдності сім'ї, школи і громадськості в процесі навчання і виховання дітей. Для цього він використовував педагогічне поняття “шкільно-сімейного виховання”. Про його значення В.О.Суомлінський писав так: “шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства”⁸.

Важливо підкреслити, що основним засобом і середовищем дітей Василь Суомлінський вважав слово: “Хочеться порадити вчителям: якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, гово-

рять дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса⁹”.

Мовна неохайність ще нікого не прикрашала. Мовлення людини – це її інтелектуально-духовний портрет, її внутрішньо-естетична сутність.

Особливу увагу слід приділити роботі з лексику української мови, домагатися засвоєння її, оволодіння і залучення якомога повніших синонімічних рядів у мовлення. Лексикон мови значною мірою відповідає інтелектуальному потенціалу народу – носія мови. Тому на всіх етапах вивчення мови треба вчити слухати і чути українські звуки – українське мовлення, закріплювати графіку і орфографію і паралельно поповнювати український лексикон, вчити переводити його зі знань у мовну навичку (яке слово нове? свіже? сподобалось? коли можна вжити? як можна ще сказати?) і мовну пам'ять.

Щоб досягти високої культури мовлення, виразності й багатства індивідуальної мови, треба сумлінно дбати:

- постійно збагачувати свій інтелект, вдосконалювати мислення, не лінитися думати; немає думки – немає мови;
- вважати одноманітність мовлення неестетичною, а бідність словника ознакою поганого тону, тобто неестетичним ставленням до співрозмовників, байдужістю;
- постійно збагачуватися новими мовними засобами зі сфери професійного мовлення свого і близьких фахів;
- виробити увагу до чужого гарного мовлення, намагатися аналізувати, чим воно гарне, багатством словника, інтонацією, особливостями тембру, різноманітністю синтаксичних структур, вмінням будувати фрази і текст, індивідуальною образністю, порівняннями, епітетами, метафорами;
- читати, якщо не постійно, то хоча б періодично, українську класичну і сучасну літературу та публіцистику, пресу з тим, щоб мати, “на слуху” рівень розвитку сучасної української літературної мови;
- завжди бути уважним до своєї мови і мови найближчих осіб, колег, не розслаблятися, дбати про автоматизм гарного мовлення;
- бути уважним до життя, до різноманіття його форм, барв, явищ, процесів як у природі, так і в суспільстві;
- сприймати мову як свою людинолюбну сутність, як картину світу, як порадику і помічника у суспільному житті;
- своє мовне вдосконалення розуміти як благородний мовний вчинок і поширювати це розуміння серед колег, близьких людей, особливо серед дітей, школярів, юнацтва.

Мова є основним чинником соціалізації людини. Саме через неї щоденно реалізується людина в родині і побуті, в праці і в колективі, в культурі думання і поведінки, у суспільній діяльності і громадянських обов'язках як представник нації і громадянин держави.

Кожна жінка, мати повинна знати, що майбутнє (робота, кар'єра, суспільне становище і навіть родинне життя) її дітей, онуків, правнуків, праправнуків значною мірою залежить від того, яку мовну освіту, мовний розвиток і мовне виховання вони одержать в дитячі і юнацькі роки.

¹Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. – С. 98.

²Фейербах Л. Предварительные тезисы к реформе философии. Изб. Философ. произв. В 2-х т. – М., 1995. Т.1, – С. 131.

³Чирков О. Поява нової тенденції розвитку етнічної структури населення України наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. Та можливий майбутній розвиток етнічної структури населення України в першій половині XIX ст. // Молода нація. Український молодіжний науковий альманах. № 11. – К., 1993. – С. 66 – 67.

⁴Говорун Т. Виховання громадської свідомості в концепції національної школи // Українство: стан, проблеми, перспективи розвитку. Матеріали першої Міжнародної конференції “Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства”. – К., 1993. – С. 66 – 67.

⁵Говорун Т. Знач. праця. – С. 66.

⁶Стельмахович М.Г. Виховання національної свідомості в родині // Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. – К., 1999. – С. 242 – 280.

⁷Кузнецова Т.В. Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті. Автореф. дис... – К., 1999. – С. 17.

⁸Сухолинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1976 – 1977. Т.4. – С. 13 –14.

⁹Сухолинський В.О. Знач. праця. – К., 1976 – 1977. Т.4. – С. 167.